

18. Schneider M. J., Schneider H. S. (2017). *Introduction to public health*, Burlington. Jones & Bartlett Learning, MA. 547 p.
19. Sheikh, S., Furnham, S. (2000). A cross-cultural study of mental health beliefs and attitudes towards seeking professional help. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, Vol. 35, Pp. 226–334.
20. Silver, H. (2004). *Evaluation Research in Education*, Faculty of Education, University of Plymouth, 273 p.
21. Wdowiak, L. (2004). «Today and tomorrow of public medicine and public health». *Zdrowie Publiczne*, Vol. 114 (2), Pp. 125–126.
22. Wengler, L. E., Lubomira, E., Adamska-Pietrzak, E., and oth. (2014). *Philosophical, social and legal aspects of health sciences. Part 2: Legal issues in health sciences*, Vol. 2, Gdańsk : Polish Society for Health Programs, 187 p.
23. WHO Medicines Policy (2017). <http://www.who.int/medicines/areas/policy/en/index.html>
24. Wojtczak, A. (2009). «Public health as a challenge for the healthcare systems in XXI century», Warszawa: Medical publishing PZWL, 226 p.

УДК 316.344

Кузьмук, О. (2018). Соціальна стратифікація суспільства: теоретична та емпірична інтерпретація поняття. *Соціологічні студії*, 1(12), 27–31.
DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-27-31>

Соціальна стратифікація суспільства: теоретична та емпірична інтерпретація поняття

Ольга Кузьмук –
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри загальної і
соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
E-mail: kuzmuk-olga@ukr.net

Olga Kuzmuk –
PhD in Sociology, Associate
Professor, Department of General
and Social Psychology, and
Sociology
Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: kuzmuk-olga@ukr.net

Researcher ID: S-5115-2017

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-27-31>

Received: January, 2018
1st Revision: March, 2018
Accepted: April, 2018

У статті здійснено аналіз поняття «соціальна стратифікація суспільства», вивчено дефініцію цього поняття, акцентовано також на виокремленні вимірів стратифікації та критеріїв, на підставі аналізу яких, можна робити висновки про виділення певних статусних груп й ідентифікацію певного індивіда або групи з певним соціальним класом чи статусною групою.

Інтерпретацію поняття «соціальна стратифікація суспільства» здійснено через поняття «соціальна нерівність». За основу взято дефініцію соціальної стратифікації В. Ільїна, який визначає соціальну її як «ієрархічно впорядковану соціальну нерівність». Центральне місце в статті займає позиція про те, що закріпленість різних груп людей за відповідними родами діяльності і є основою соціальної нерівності, оскільки соціально-економічний розподіл праці – це причина та наслідок привласнення одними людьми влади, власності й, відповідно, позбавлення права на володіння цими привілеями інших людей. Цей феномен відображено в концепції «інституціоналізація соціальної нерівності» П. Штомпки, аналіз якої теж здійснено у цій розвідці.

Емпіричну інтерпретацію концепту «соціальна стратифікація» реалізовано за допомогою виокремлення трьох автономних вимірів соціальної стратифікації: влади (політичний статус), власності (економічний статус) та престижу (освітньо-професійний статус).

Ключові слова: соціальна структура суспільства, стратифікаційні виміри, соціальна нерівність, статусні групи.

Kuzmuk Olga. Social Stratification of Society: Theoretical and Empirical Interpretation of the Concept.

The article is being analyzed the concept of «social stratification of society», examines the definitions of this concept, emphasizes also the distinction of stratification dimensions, as well as the criteria on the basis of which analysis one can conclude concerning the identification of certain status groups and the identification of a particular individual or group with a certain social class or status group.

The interpretation of the term «social stratification of society» is carried out through the notion of «social inequality». The basis for the definition of social stratification is definition of V. Ilyin, which defines social stratification as «hierarchically organized social inequality». The central place in the article is the position that the consolidation of different

groups of people for the respective types of activities and is the basis of social inequality. Since the socio-economic division of labor is the cause and consequence of the appropriation by some people of power, property and, consequently, the deprivation of the right to own these privileges of other people. This phenomenon is reflected in the concept of «institutionalization of social inequality» by P. Shmopka, whose analysis is also carried out in this article.

The empirical interpretation of the concept of «social stratification» is realized through the isolation of three autonomous dimensions of social stratification: power (political status), property (economic status) and prestige (educational and professional status).

Keywords: social structure of society, stratification dimensions, social inequality, status groups.

Кузьмук Ольга. Социальная стратификация общества: теоретическая и эмпирическая интерпретация понятия. В статье проводится анализ понятия «социальная стратификация общества», изучаются дефиниции данного понятия, осуществляется также выделение измерений стратификации и критериев, на основании анализа которых можно судить о формировании определенных статусных групп и идентификации определенного индивида или группы с определенным социальным классом или статусной группой.

Интерпретация понятия «социальная стратификация общества» осуществляется при помощи понятия «социальное неравенство». За основу берется дефиниция социальной стратификации В. Ильина, который определяет социальную стратификацию «как иерархически упорядоченное социальное неравенство». Центральное место в статье занимает позиция о том, что закреплённость разных групп людей по соответствующим родам деятельности и является основой социального неравенства, поскольку социально-экономическое разделение труда является причиной и следствием присвоения одними людьми власти, собственности и, соответственно, лишения права на владение этими привилегиями других. Данный феномен отражается в концепции «институционализация социального неравенства» П. Штомпки, анализ которой тоже осуществляется в данном исследовании.

Эмпирическая интерпретация концепта «социальная стратификация» реализуется через выделение трех автономных измерений социальной стратификации: власти (политический статус), собственности (экономический статус) и престижа (образовательно-профессиональный статус).

Ключевые слова: социальная структура общества, стратификационные измерения, социальное неравенство, статусные группы.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема вивчення поняття «соціальна стратифікація суспільства», його теоретична та емпірична інтерпретація є актуальним завданням для сучасної соціології й соціологів, оскільки аналіз стратифікаційних процесів дає розуміння ходу суспільних явищ і процесів, а також підстави для глибинного розуміння сутності соціальної нерівності та соціального розшарування суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження (як теоретичні, так і прикладні) соціальної стратифікації відображено у роботах як українських, так і закордонних науковців. Проблема соціальної стратифікації та різних її аспектів вивчали такі українські дослідники, як С. Макеєв, Є. Головаха, О. Куценко, С. Оксамитна, Н. Коваліско та ін. За межами України проблему соціальної стратифікації активно розв'язували сучасні дослідники Дж. Голдторп, Г. Газенбум, Е. О. Райт, В. Ільїн, В. Радаєв, О. Шкартан та ін.

Теорія ж соціальної стратифікації (створена на початку 40-х років ХХ ст. американськими соціологами Т. Парсонсом, Р. Мертоном, К. Девісом, У. Муром) є інструментом, що володіє евристичним потенціалом для розуміння відмінностей однієї соціальної групи від іншої. Надзвичайно важливий внесок у розвиток теорії соціальної стратифікації зроблено П. Сорокіним, сучасні інтерпретації теорії соціальної стратифікації знаходимо в роботах П. Бурдьє.

Мета статті – теоретична та емпірична інтерпретація поняття «соціальна стратифікація».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. «Соціальна стратифікація» – поняття, яке застосовується для опису стійкої ієрархічної структури соціальної нерівності. В. Ільїн визначає соціальну стратифікацію суспільства як ієрархічно впорядковану соціальну нерівність (Ільїн, 2000). Поняття «соціальна стратифікація» відображає ієрархічно організовані такі структури соціальної нерівності, як статусні групи, що існують в будь-якому суспільстві. Соціальна стратифікація забезпечує виокремлення впорядкованої сукупності соціальних верств, соціальних груп за суспільними критеріями: характером власності, обсягом матеріальних ресурсів, влади, престижем професії.

Узагалі поняття «соціальна стратифікація», походить із геології й означає в буквальному розумінні «нашарування, напластування ґрунту». У соціології «соціальна стратифікація» позначає структурування соціальних страт, соціальних груп і задає механізми для аналізу соціальної нерівності між ними.

Під час аналізу соціальної стратифікації важливо розмежувати поняття «соціальна стратифікація» та «соціальна диференціація». Лексему «соціальна стратифікація» використовують у соціології для аналізу стабільно існуючих соціальних груп і прошарків, приналежність до яких зумовлена передачею статусних позицій із покоління в покоління, тобто, іншими словами, поняття «соціальна стратифікація» застосовують тоді, коли існує «соціальна нерівність, що передається в спадок» і соціальні групи характеризуються «біологічною і соціальною стабільністю». Поняття «соціальна диференціація» використовують тоді, коли місце в суспільній ієрархії не є постійним, а залежить від індивідуальних досягнень індивіда.

Соціальна стратифікація означає деякий континуум рівнів соціальної диференціації, що визначається рівнем володіння чи доступності певних матеріальних благ і цінностей (Радаєв, Шкаратан, 1996, с. 93).

Соціальна нерівність є основою стратифікації суспільства. А отже, теорія соціальної стратифікації розкриває сутність соціальної нерівності в таких поняттях, як соціальний статус, соціальна роль, престиж професії та, зрештою, функціонально описує соціальну структуру суспільства. У такому взаємозв'язку, соціальна стратифікація є системою соціальної нерівності й ґрунтується на розходженнях у займаному положенні та виконуваних функціях (Тихонова, 2007, с. 120).

Класова й стратифікаційна моделі соціальної структури не заперечують одна одну, а навпаки – на основі вицленування в науковому аналізі реально наявних класів, верств, інших соціальних груп може бути збудована «об'ємна», а не однолінійна модель соціальної структури, що має міцну емпіричну соціологічну базу (Шкаратан, 2012). В останні роки у світовій соціологічній літературі поняття «класи» посідає таке ж визначене місце, як і лексема «страти». Вони використовуються як у національних, так і в міжнародних порівняльних дослідженнях.

Будь-яке суспільство характеризується неоднаковим доступом та нерівним розподілом матеріальних та символічних благ, винагород і можливостей. Соціальні позиції в контексті соціальної нерівності ієрархічно впорядковуються та описуються через їхнє ставлення до інших позицій у соціальній структурі суспільства виходячи з напрямку їх розміщення й погляду їх соціальної дистанції (Заславская, 1997, с. 5–23). Тобто соціальна нерівність – це ніщо інше, як середовище, у якому створено неоднакові умови для всіх людей, а отже, визначальною характеристикою є нерівний доступ до обмежених ресурсів матеріального й духовного споживання.

Соціальна нерівність, пов'язана з нерівністю соціальних можливостей або життєвих шансів, зі свого боку, зумовлена відмінними соціально-зумовленими ресурсами та практиками, зокрема неоднаковістю таких ресурсів, як знання, професійно-кваліфікаційний рівень, цінності, смаки, мова, манери, і проявляється в різному стилі життя, характері споживання, формах проведення вільного часу. Така ланцюгова реакція закріплюється у феномені «інституціоналізація нерівності» або, за термінологією П. Штомпки, виникнення міцної ієрархії привілеїв в одних суспільних груп і позбавлення доступу до бажаних благ в інших. Отже, «інституціоналізація нерівності» – це закріплення нерівних стартових позицій для нових поколінь, передача досягнутого високого багатства й соціального статусу дітям, а з іншого боку, позбавлення «програвших» і їхніх нащадків важливих економічних, політичних і культурних ресурсів суспільства, що призведе до блокування можливостей висхідної мобільності (Кузьмук, 2016).

Аналіз наукових робіт західної соціології з проблематики соціальної стратифікації дає підстави виокремлювати три рівні дослідження цього феномену:

- 1) культура, що утворює ціннісно-нормативний рівень регуляції поведінки людей;
- 2) соціальна система, або система взаємодії людей;
- 3) поведінка особистості та її мотиваційна сфера (Парсонс, 1998).

Узагальнена оцінка передбачає наявність «сукупного соціального статусу». Останній є відображенням місця індивіда в ієрархії соціальних оцінок та кумулятивною оцінкою всіх займаних статусів і всіх нагород індивіда.

На думку, Т. Парсонса, який заклав теоретичні основи аналізу соціальної стратифікації, критерії стратифікації можна умовно поділити на об'єктивні й суб'єктивні.

Об'єктивні критерії – це шкали, що вимірюють об'єктивні позиції індивіда в різних зрізах стратифікаційної системи, тоді як суб'єктивні передбачають самоідентифікацію індивіда з певним соціальним класом (самозарахування його до певного соціального класу) (Парсонс, 1998).

П. Сорокін у праці «Social mobility» розглядає соціальну стратифікацію, як диференціацію деякої сукупності людей на класи в ієрархічному ранзі. Відповідно, сутність соціальної стратифікації – у нерівномірному розподілі прав і привілеїв, обов'язків та відповідальності, наявності чи відсутності соціальних цінностей, влади чи впливу серед членів тієї або іншої спільноти. Саме стратифікаційний характер взаємодії людей дає змогу підтримувати соціум у впорядкованому стані, зберігаючи при цьому його цілісність (Сорокін, 1992, с. 297–373).

Як уже зазначалося вище, соціальна стратифікація, інтерпретується як ієрархічно впорядкована соціальна нерівність. Упорядкування соціальної нерівності в соціальній структурі суспільства реалізовується в процесі нерівного доступу індивідів до соціальних благ, котрий, зі свого боку, зумовлений неоднаковими позиціями індивідів в економічному (володіння власністю), політичному (влада як критерій стратифікації) та соціальному просторах (освітньо-професійний статус індивіда).

Отже, економічне становище визначається рівнем доходів, власністю, яка перебуває в розпорядженні індивіда або групи.

Важливого значення набуває й чітко визначена професійна належність. Адже соціальна стратифікація в сучасних суспільствах зосереджена навколо професій і соціологи в емпіричних соціологічних дослідженнях використовують критерій «професія» як оптимальний одиничний індикатор для вивчення приналежності до певного соціального класу (Тихонова, 2007; Шкаратан, 2012).

Крім того, важливого значення набуває й такий критерій, як рівень освіти, що зазвичай є показником наявності інтелектуального капіталу та професійних навичок.

Говорячи про престиж професій, слід наголосити на авторитеті, впливі, повазі в суспільстві, міра яких відповідає певному соціальному статусу в суспільстві й закріплюється певним чином у громадській думці. У повсякденному житті людина зазвичай прагне придати престижу відчутність – отримує нагороди, ступені, демонструє свій стиль життя. Останні виступають своєрідними символами престижу, крізь призму яких сприймається соціальний статус індивіда, його приналежність до певної статусної групи.

Потрібно сказати, що соціальний престиж, ієрархія престижу – це універсальна цінність, яка проявляється в соціальному визнанні людини і є відображенням домінантної системи цінностей конкретного суспільства та зумовлена сформованими в громадській думці стереотипами про цінність конкретних статусних одиниць (Domanski, 2000).

Торстейн Веблен, наприклад, звернув увагу на значимість демонстративного споживання у визначенні соціального становища. Для отримання та утримання престижу недостатньо просто володіти багатством і владою – вони повинні бути виставлені на всезагальний огляд, оскільки престиж присвоюється лише на основі очевидних фактів. На думку Т. Веблена, для багатьох «свій» відносний успіх перевіряється порівнянням особистого економічного становища зі становищем інших. У зв'язку з порівнянням надається символічне значення всім речам, «успіхам», які наявні в розпорядженні конкретного індивіда.

Ще один вимір стратифікації – це влада, яка визначає, котрі саме люди чи групи зможуть реалізувати свої бажання в суспільному житті. Для Т. Парсонса влада – це система ресурсів, за допомогою яких досягаються спільні цілі, це здатність виконувати певні функції на користь соціальної системи, узятій в її цілісності. Влада – це реальна можливість здійснювати свою волю в соціальному житті, нав'язуючи її, якщо потрібно, іншим людям. Влада – це здатність і можливість для окремих людей, груп, класів чинити визначальний вплив на діяльність інших людей, людських спільнот за допомогою політичних, економічних і моральних засобів (Парсонс, 1998).

Володіти важливими ресурсами – значить отримувати владу над людьми; контроль над ключовими ресурсами означає поставити себе між людьми й засобами, що забезпечують індивідам задоволення їхніх біологічних, психологічних і соціальних потреб (Весоловский, 1981, с. 121-122).

Кожен із вимірів стратифікації є окремим аспектом соціальної градації, усі ці три виміри взаємопов'язані та взаємозумовлювальні. Але досить часто трапляється, що індивіди мають високий рівень матеріального благополуччя, але при цьому – низький рівень освіти й т. ін.

У західному суспільстві чітко проявляється пряма залежність матеріального достатку та соціального статусу від рівня і якості отриманої освіти, тобто характерною є консистентність винагороди (дохід, влада, повага) й інвестицій (освіта, професійна майстерність). Для українського суспільства найбільш притаманне таке явище, як «статусна неконсистентність» або неузгодженість статусних позицій індивіда чи групи в різних вимірах стратифікації. Наприклад, високий рівень освіти й не надто високий – матеріального благополуччя. Така ситуація зумовлена складною економічною ситуацією в країні, несприятливою ситуацією на ринку праці та порівняно невисоким рівнем життя більшості українського суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Резюмуючи, потрібно наголосити на тому, що поняття та концепт «соціальна стратифікація суспільства» володіє надпотужним пізнавальним інструментарієм для пояснення суспільних явищ і процесів. Крізь призму аналізу соціальної структури суспільства соціологи можуть діагностувати сучасний стан розвитку суспільства, розвиненості його структурних компонентів, таких як класи, групи, прошарки. Дослідження соціальної стратифікації дає підстави говорити про рівень і якість життя населення, міру соціального розшарування, а отже, про наявність чи відсутність соціального напруження в суспільстві. На основі дослідження соціальної стратифікації й соціальної структури суспільства можна отримати висновки про сучасні суспільні тенденції, зокрема чи є в суспільстві стабільність, чи проводяться реформи та чи ці реформи сприяють конструктивному розвитку суспільства. Так, дослідження питомої ваги в соціальній структурі суспільства середнього класу може стати потужним індикатором для розуміння сутності суспільних явищ і процесів та «конструктивності» впроваджуваних реформ.

Подальші дослідження соціальної стратифікації можуть бути спрямовані на дослідження міри узгодженості статусних позицій індивіда або групи в різних стратифікаційних вимірах.

Джерела та література

1. Domanski, H. (2000). On the Verge of Convergence. Social Stratification in Eastern Europe. Budapest: CEU Press
2. Ильин В. (2000) Социальное неравенство. Москва: Институт социологии РАН, 2000. 280 с.
3. Весоловский, В. (1981). Классы, слои и власть; пер с польского. Москва: Прогресс, 231 с.
4. Заславская, Т. И. (1997). Социальная структура современного российского общества. Общественные науки и современность, № 2, С. 5–23.
5. Кузьмук, О. (2016). Середній клас в українському суспільстві: перспективи теоретичного та емпіричного дослідження: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 172 с.
6. Парсонс, Т. (1998). Система современных обществ; пер. с англ. Под ред. М. С. Ковалевой. Москва: Аспект Пресс, 270с.
7. Радаев, В., Шкаратан, О. (1996). Социальная стратификация: учеб. пособие. Москва: Аспект-пресс, 318 с.
8. Сорокин, П. (1992). Человек. Цивилизация. Общество. Москва: Политиздат, 543 с.
9. Тихонова, Н. Е. (2007). Социальная стратификация: опыт эмпирического анализа. Москва : Ин-т социологии РАН, 320 с.
10. Шкаратан, О. И. (2012). Социология неравенства. Теория и реальность. Москва: Издат. дом Высш. шк. экономики, 526 с.

References

1. Domanski, H. (2000). On the Verge of Convergence. Social Stratification in Eastern Europe. Budapest: CEU Press.
2. Ilyin, V. (2000) Social inequality. Moscow: Institute of Sociology, RAS, 280 p.
3. Vesolovsky, V. (1981). Classes, layers, and power; Trans. from Polish. Moscow: Progress, 231 p.
4. Zaslavskaya, T. I. (1997). Social structure of modern Russian society. Social sciences and modernity, 2, P. 5-23.
5. Kuzmuk, O. (2016). The middle class in the Ukrainian society: perspectives of theoretical and empirical research: Monograph. Lutsk: Vezha-druk, 172 p.
6. Parsons, T. (1998). The system of modern societies; Transl. from English. Ed. M.S. Kovaleva. Moscow: Aspekt Press, 270 p.
7. Radayev, V., Shkaratan, O. (1996). Social stratification: The training allowance. Moscow: Aspekt Press, 318 p.
8. Sorokin, P. (1992). Man. Civilization. Society. Moscow: Politizdat, 543 p.
9. Tikhonova, N. E. (2007). Social stratification: the experience of empirical analysis. Moscow: Institute of Sociology, RAS, 320 p.
10. Shkaratan, O.I. (2012). Sociology of inequality. Theory and reality. Moscow: Ed. home of the Higher School of Economics, 526 p.